

קוד אתי [Academia-IL]

Balaban <balaban@research.haifa.ac.il>
To: academia-il@listserver.huji.ac.il

Sun, Jul 23, 2017 at 2:25 AM

חופש אקדמי שברירי

אם הקוד האתי שהציע אסא כשר הוא מאיים, כפי שתאר אותו שאול סמילנסקי במאמרו ב"הארץ", הקוד האתי שמציע סמילנסקי לאוניברסיטת חיפה הוא כמעט מיותר. הוא דומה לחוק שמתיר לבני אדם לנשום ועומד על כך שזכותם לאכול מאכלים לא רעילים. ובכל זאת אני בעד הקוד של סמילנסקי. נוכל לנפנף בו בנסיון הבא לכפות קוד ממלכתי, בטענה שהנה, יש לנו קוד אתי.

בשנת 1673 הציעה אוניברסיטת היידלברג המכובדת לברוך שפינוזה משרה אקדמית. בהזמנה נאמר "תינתן בידך החירות הגמורה לעסוק בפילוסופיה, מתוך אמון שלא תשתמש בה לשם פגיעה בדת המקובלת." שפינוזה סרב להצעה, ונימק: "איני יודע אילו גבולות ניתן להציב לאותה חירות של המחשבה הפילוסופית, כדי למנוע את מראית העין, שאני מערב את הדת הציבורית". [שפינוזה, איגרות 47-48]. לאחר כמעט 350 שנה, מציע הקוד האתי של בנט וכשר כי "חבר סגל אקדמי ייזהר מן האפשרות שדבריו בכיתה יתפרשו על ידי סטודנטים באופן טבעי כפעילות פוליטית".

החופש האקדמי הוא הישג של מאבק בן מאות שנים, שתולדותיו מלמדות עד כמה הוא שברירי. המאבק עלה מדרגה בהקשר של העת החדשה, כאשר התעצם העניין במחקר המדעי וגבר הספק בהנחות היסוד התיאולוגיות. אך במשך כל המאה ה-17 נשאר האוניברסיטאות מוסדות סמכותניים ודוקטוריאריים. הישועי קלאודיו אקוויביו (Claudio Acquaviva) כתב במעין קוד אתי למחקר האקדמי: "מורה לא מורשה לבטא דעה חדשה או לערוך דיונים ושיקולים חדשים. ... ולא מורשה ללמד או ללמוד שום דבר המנוגד לדעות מקובלות של דוקטורים בעלי שם בבת-הספר. ... בפילוסופיה יש ללכת תמיד בעקבות אריסטו ותומס אקוינס." דבריו מזכירים את הדרישה של הקוד האתי שהחוקר יגביל את עצמו לגבולות של תחום התמחותו, תביעה שמעקרת את האפשרות להתייחס למכלול של נושא שבמחקר. העניין של חוקר מסויים בנושא הוא בלבד זה שקובע את גבולותיו.

חופש אקדמי הושג לראשונה בגרמניה, ולאחר מכן התבסס בארצות הברית.

הנשיא הראשון של אוניברסיטת שיקגו, ויליאם רייני הרפר אמר ב-1892, ש"כאשר הנהלה של אוניברסיטה מסלקת מרצה בגלל עמדותיו הפוליטיות או הדתיות, באותו רגע היא פוסקת מלהיות אוניברסיטה". הקוד האתי אמנם לא מזכיר פיטורים, אבל מזכיר סנקציות ל"עבריינים".

אין צורך להידרש למהירות בה קרס ההישג בגרמניה הנאצית וגם בדמוקרטיה בגירסת מק'קארתי, ונראה שאין חולק שבכל מקום וזמן בהם נשלל החופש האקדמי מן המחקר וההוראה - הם הפכו חסרי חשיבות, במיוחד במדעי הרוח אבל גם במדעי

הטבע.

השבריריות של החופש האקדמי בפרט ושל אלמנטים דמוקרטיים בכלל ניכרת בין היתר בכך שדי להסית נגדם בנימוקים פופוליסטיים כדי לצמצם אותם, אפילו מבלי שמתקבלים בעניינם חוקים או כללים.

ראוי לזכור שחופש אקדמי איננו חופף לחופש דיבור, אלא מהווה קטגוריה ייחודית בתוכו. בחופש אקדמי כלולה אוטונומיה של המוסד ושל הפרט. אין הם מחוץ - או מעל - לחוק, כמובן, אבל אוטונומיה פירושה שהניהול - לרבות כללי האתיקה המקצועית - בידיהם. לכן התערבות כמו זו שביקש השר בנט לעשות מהווה פגיעה בחופש האקדמי עוד לפני כל התייחסות לתוכן הקוד.

מטרתו של הקוד האתי הממלכתי כמובן פוליטית-מפלגתית, בדיוק מה שהוא אוסר עליו. פרופסור ישראל רוברט אומן הודה בכך, בין בטובתו בין שלא. הוא הגן על הקוד האתי בראיון עם רזי ברקאי (ב-12 ביוני) בנימוק שיש יותר מדי חוקרים בעלי נטיות שמאלניות. כלומר, הרעיון מאחורי הקוד הוא קידום מרצים בעלי עמדות ימניות בשם החופש האקדמי. פרופסור אומן הוסיף שמועמדים מהימין זקוקים לכך כיוון שבאקדמיה "חבר מביא חבר". זה נוגד לחלוטין את נסיוני בלמעלה מ-40 שנות אקדמיה. מעולם לא ידעתי מהי עמדתו הפוליטית של מועמד. גם עמדותיהם של קולגות שלא היתה לי קירבה אישית אליהם, אפילו בחוג בו לימדתי, איננה חשופה בפני למעט מקרים בהם הצהירו או רמזו עליה. ייתכן שלאומן נסיון אחר, אבל טענתו בודאי לא נכונה באופן גורף או אפילו בדרך כלל.

בנוסף, דרישה ל"איזון" פוליטי היא טעות רווחת באשר לטבעו של חופש המחקר. איזון כזה הוא פוליטיזציה של המחקר האקדמי. הוא בגדר הכפפתו למה שהקוד אוסר: פוליטיקה מפלגתית ממלכתית. החופש האקדמי נפגם ולמעשה נגוז כאשר הוא מוקנה על ידי גוף שלטוני כמו משרד ממשלתי או המועצה להשכלה גבוהה, שברצותה יכולה לשלול אותו או להחליט היכן מרצה או האוניברסיטה חרגו מהגבולות הכפויים מבחוץ.

עניין מרכזי בדיון בקוד האתי שניסח פרופסור כשר הוא השאלה האם ייתכן מומחה לאתיקה במובן של מי שמוסמך להמליץ בדבר הטוב והרע, הראוי והבלתי ראוי. אפלטון, ב"המדינה", משיב בחיוב: הפילוסופים הם המומחים לראוי, הטוב והרע הם עניין של ידע, כמו כל ידע אחר. לכן הפילוסופים צריכים לשלוט במדינה. זהו סוג של שלטון מומחים, כמובן לא דמוקרטי. בעולם הריאלי, מדינה בה יש סמכות הקובעת מה ראוי ומה לא היא מדינה טוטליטרית. במדינה דמוקרטית החלטות מתקבלות בסופו של דבר בהצבעה, לאחר דיון ציבורי ודיון בגופים האמונים על כך. הדיון אמור להעלות נימוקים וטענות בעד ונגד, אך בסופו של דבר ה"נימוק" המכריע הוא היד המורמת. הסיבה לכך היא - כפי שאמר פעם השופט חיים כהן - שהדמוקרטיה היא המשטר היחיד שלא מכיר במקור סמכות. לא אלוהים (או אלה שמשמשים לו לפה) ולא מלך. אין מומחה לראוי ובלתי ראוי.

מומחה לאתיקה עניינו בהיסטוריה, סוציולוגיה ופסיכולוגיה של האתיקה, תיאור, הסבר וביקורת של אתיקות בתרבויות ותחומים שונים, אולי אפילו בקיאות בשאלות וקונפליקטים שנובעים ממצבים ספציפיים. המומחית לאתיקה או לערכים עשויה לחקור את האופן בו בני אדם מחזיקים בערכים, את דרך קבלת ההחלטות, ועוד. מכאן לא נובעת עדיפות בהכרעה לטובת ערכים מסויימים ולא "ידיעה" של הראוי, של הערכים ה"נכונים". אין שלב שבו ניתן לגזור ערכים מתוך דיון באתיקה, משום שמתיאור, הסבר או פירוש של עובדות לא ניתן לגזור ערכים; מהמצוי אי אפשר לגזור ראוי. לכן באשר לראוי, אין יתרון למומחה לאתיקה על פני מומחים בפיזיקה, סטודנטים מהשורה, או נהגי מוניות.

אופייני לדמוקרטיה בכלל, לפחות בדמותה האידיאלית, שהיא נזהרת מלחוקק חוקים שמתערבים בחיי הפרט. בהעדר מקור סמכות, יש לגיטימציה לגירסאות רבות ומגוונות של דרכי חיים. משטרים טוטליטריים או דתיים נוטים להתערבות גסה, ומהם שקובעים אפילו כיצד יש להתלבש ומה ראוי לאכול. הפירוט בקוד האתי של פרופסור כשר כמו גם ריבוי האיסורים הכלולים בו, מלמד על קירבה לרוח לא דמוקרטית.

דווקא האקדמיה נדרשת להיות סובלנית יותר כלפי ביטויים קיצוניים של חופש דיבור, מאשר הזירה הפוליטית. דעות מוזרות, עמדות מיעוט או אף דברי-כזב - אשר בהמשך מתבררים ככאלה - עשויים להוות לפעמים מנועים להתקדמות המחקר ומקוריותו, וההנחה היא שאין צורך להגן על תמימותו של הסטודנט באמצעות גישה פטרנליסטית.

לבסוף, נראה לי שאין מנוס מלמחות על הדרך הכוחנית והמניפולטיבית בה התייחס פרופסור כשר למתנגדי הקוד שניסח. הוא שב וטען שההתנגדות אינה עניינית ומלאה גידופים. אך הרשתות האקדמיות רוחשות דברי טעם מנומקים לרוב, וכך גם העתונות. לאלה פרופסור כשר אינו מגיב. אפילו לשיטתו היה עליו לדון בשלל דברי הטעם האלה בכבוד הראוי והטבעי, כפי שהוא דורש בקוד האתי שלו מאלה עליהם הוא אמור לחול.

Professor emeritus Oded Balaban

balaban@research.haifa.ac.il

Department of Philosophy

University of Haifa

phone 972-77-2039259

mobil 0526741130

http://philo.haifa.ac.il/faculty_pages/balaban.htm

Academia-IL mailing list

List subscription management and archive:

<https://listserver.cc.huji.ac.il/listinfo/academia-il>

To unsubscribe send an email to:

Academia-IL-leave@listserver.cc.huji.ac.il

<http://academiail.wiki.huji.ac.il/>

Talk to us via academiaisrael2015@gmail.com

Our Facebook page: <https://www.facebook.com/groups/773307619464924/>

*****